

***Mincovní kovy, výrobní  
postup a razidla ve  
starověku***

***Popis mince***

# Mincovní kovy

---

- Výroba starověké mince z drahých i méněhodnotných kovů, z přírodních i umělých směsí či slitin
- Mincovní kovy získávají
  - Dolováním
  - Rýžováním z říčních písků

# Élektron

---

- = přírozená nebo umělá směs zlata a stříbra, **tvrdší než zlato**
- Označována jako **bílé zlato** = *chrysos leukos*
- Výskyt: v etiopských zlatých dolech, v hispánských stříbrných dolech,  
!nejznámější – **élektron z Malé Asie (z lýdské řeky Paktolos)**

# Nejstarší mince starověku

---

- Z élektroanu zhotoveny nejstarší mince ve Středomoří
- Ražené v iónských městech na Z Malé Asie a v **Lýdské říši** cca **v pol. 7. stol. př. Kr.**
- Ražba pokračuje:
  - **6. – 4. stol. př. Kr.:** Kyzikos, Fokaia, Mytilene na Lesbu
  - **4. stol. př. Kr. :** Syrakusy, Kartágo

## Poměr Au : Ag v élektroanu

---

- 4 : 1 (dle Plinia St.)
- 3 : 1 (dle Isidora Sevilského)
- V kyzických statérech: obsah Au 69 -16%
- V uměném élektroanu: obsah Au 30-35%
  - Za přípravu směsi umělého élektroanu ručil zvláštní úředník (*kernas*=„míchač“), proto obsah Au ku Ag tolik nekolísal

# Au

---

- **chrysos (řec.), aurum (lat.), AV (zkratka)**
- Od pradávna nejhodnotnější kov
- Od jiných kovů se lišilo barvou, leskem, tíhou, tažností a stejnorodostí.
- Naleziště: v Núbii (využíván Egypťany)
- Hojnost Au: **krétsko-mykénská civilizace, území Skýtů**
- Vlastní Řecko na Au poměrně chudé
- Makedonie a Thrákie na Au poměrně bohatí
- Římané čerpali Au z **Hispanie, Galie a z podunajských provincií**

# Au mince

---

- Raženy později než elektronové
- 1. Au mince nazývány **Kroiseioi** (=statéry) – dle lýdského vládce Kroisa (6. stol. př. Kr.)
- Perské **dareikoi** – Dareios I (522 – 486 př. Kr.) razí kolem r. 515 př. Kr.
- Makedonské **Filippeioi** – Filip II (359-336 př. Kr.)
- **Alexandreioi** – Alexandr Veliký (336-323 př. Kr.)
- **Zlaté Alexandrovy statéry předlohou pro nejstarší mince „našich“ Keltů!!**
- **Římané razili ze zlata pravidelně až za císařství!**

# Ag

---

- **argyros (řec.), argentum (lat.), AR (zkratka)**
- Méně rozšířeno než Au, získáváno obtížněji
- V Egyptě se nevyskytovalo – vyšší hodnota než Au
- V Řecku dolováno v jižní části Attiky (v okrsku Laur(e)ion)
- V Makedonii v pohoří Pangaiu, v severním Epiru
- **Vlastní Itálie na Ag chudá**
- Nejbohatší naleziště Ag v Evropě - **Hispanie**



# Ag mince

---

- Ve starověku stříbro nejrozšířenějším mincovním kovem
- Už lýdský král Kroisos (razí z elektronu, ze zlata i stříbra)
- Hojně razili: perští panovníci
- Málo razili: Keltové
- Nejstarší římské ražby: 1. pol. 3. stol. př. Kr.

## Ag mince (čisté) x billon

---

- Raženy z téměř čistého kovu
- Stříbrné mince s menším obsahem stříbra se označují (někdy nesprávně) jako *billonové*
- **Billon** = záměrně připravená **slitina stříbra (cca 40%) a mědi**
  - Mincovním kovem jen ve městech na ostrově Lesbu v 6. a raném 5. stol. př. Kr.

# Billon

---

- Za billonové pokládány i některé mince z Kartága, mince ptolemaiovské, seleukovské, partské aj.
  - Ve skutečnosti tyto mince stříbrnými ražbami, které **na příkaz státních orgánů** zhotoveny ve zhoršené kvalitě

## Měď (bronz, mosaz)

---

- Známa brzy ve starém Orientě
- Jako „měděné“ se dnes označují i starověké ražby z bronzu (= většina mincí ražených z méně hodnotného kovu)
- Jako „měděné“ se rovněž konvenčně označují mosazné mince

# Měď

---

- **Měď – chalkos(řec.), aes (lat.), AE (zkratka)**
- Nejstarší doly na měď na ostrově **Kypru** (řec. Kyprios=měděný, lat. cuprum=měď)

# Bronz

---

- Slitina mědi a cínu (10-30%, případně 5-20% cínu)
- vyráběl se v Mezopotámii již v pol. 3. tisíciletí př. Kr.
- Řekové ani Římané neměli pro bronz jméno, nazývali jej stejně jako měď

# Mosaz

---

- **Oreichalkos (řec.), aurichalcum, orichalcum (lat.)**
- Slitina mědi a zinku
- Za císařství: „měděné“ mince větší hodnoty – **sestertius** a **dupondius**
- Za Augusta mincovní mosaz (15-20% zinku)
- V pol. 3. stol. po Kr. jen 5-7% zinku
- Menší nominály (**asy**) raženy za císařství **z mědi!**

## Měděné mince

---

- Řecko – konec 5. stol., ve 4. stol. př. Kr. nahrazeny stříbrnými ražbami
- Řím – plnohodnotné lité mince z mědi = *aes grave*, později se staly kreditním oběživem



## Olovo a cín

---

- Ve starověku **nebyly mincovními kovy**
- Výroba tzv. **tesserae** = známky  
nejrůznějšího druhu

# Výrobní postupy

---

- Vznik: kousek kovu opatřen obrazem
  - *charassein* (řec. vyrývat), *signare* (lat. označovat) » obojí pro význam **razit mince**
  - *koptein* (řec.); *ferire, cudere, percutere* (lat.) » **ražba**
  - *chóneuein* (řec.); *flare, conflare* (lat.) » **lití kovů**
  - **2 základní postupy:**
    - **odlévání**
    - **ražba**
- římské kolegium úředníků - dohled nad ražbou mincí: *tres viri aere, argento, auro flando feriundo*

## Rytci

---

- Rytci = *scalptores* (lat.) – ryli mincovní obraz do razidel
- Signatury rytců umístovány na nenápadných místech, písmena velmi malá
- Práce signovány až v posledních desetiletích 5. stol. př. Kr.
- Razidel zachováno málo

# Razidla

---

- *charaktéres* (řec.), *formae* (lat.)
- Z **bronzu**, později ze **železa** i z **oceli**
- Dvojice špalků válcovitého tvaru se čtvercovým pak kulatým průřezem
- Jeden konec razidla: mincovní obraz
- Druhý konec razidla: hladký
- Razidla mincoven se často objevují daleko od místa jejich působnosti /razidlo císaře Konstanta I. (1.pol. 4.stol.) se značkou antiochijské mincovny objeveno ve Francii/
- Ochrana proti zneužití razidel: stará razidla buď ničena nebo uchovávána v chrámových pokladnicích

# Ražba

---

- Jednoduchá: na střížek umístěný na spodním razidle zapuštěném do kovadliny se přiložilo svrchní razidlo a úderem kladiva na horní konec se obrazy přenesly na líc a rub mince
- Nejstarší mince opatřeny obrazem jen na líci
  - Do spodního (=lícního) razidla ryty zpočátku jen geometrické tvary...poté skutečné obrazy
  - Horní (=rubní) razidlo zpočátku jen rýhováno, na rubu mince vznikala tzv. **quadratum incusum**=zahloubený čtverec (od 6. stol. př. Kr. se ryly i do svrchního razidla obrazy), místně např. na Chiu se udrželo *quadratum incusum* až do 4. stol. př. Kr.

# Falsa

---

1. Novodobá falsa
2. Soudobá falsa
3. Napodobeniny
4. Tzv. restituční mince
5. Tzv. barbarské napodobeniny

# 1. Novodobá falsa

---

- Vznikala už za renesance až dodnes
- Severoitalští medailéři napodobovali v 16. stol. zejm. římské sestercie – tzv. velké bronzы
  - Padělky rytce **Cavina z Padovy** – *paduáni*
- Falsa **Beckera** (18./19. stol., znal se i Goethem) i dnes ceněný jako projev autorova výjimečného nadání
- **L. Cigoj z Udine** (19. stol.) – falšoval pozdní římské ražby
- Falsátor **K. Christodulos z Baroise** na Kypru – odhalen r. 1914

## Lité padělky

---

- Nejčastější
- Odlitky původně litých mincí (např. *aes grave*) lze identifikovat jen podle patiny, či střížku, někdy podle odchylek v barvě, složení kovu, hmotnosti



# Ražená falza, částečná falza a galvanoplastické kopie

---

- Ražená falza - méně častá
- Částečná falza – přerytím obrazu nebo úpravou opisu (někdy doplnění atributů, mincovních značek...)
- **Galvanoplastické kopie** se vyrábějí hlavně **pro muzejní účely**, jako falza jen vzácně

## 2. Soudobá falza

---

- Součástí tehdejšího oběživa od prvopočátků
- Athény – Solónova doba: penězokazectví trestáno smrtí
- Císařská doba římská: *adulterina moneta* = falešná mince – tj. zločin proti panovnickému majestátu

# Popis a určení

---

- Obecné vlastnosti popisu starověkých mincí: přesnost a jednotnost jsou na celém světě samozřejmostí
- **A. Alföldiová a R. Göbl** jasně formulovali konkrétní pravidla pro popis
- **R. Göbl** odvodil základní schémata z pravidel pro popis římských mincí (přesto se o mnohých zásadách stále diskutuje).

# Cíl popisu starověkých mincí

---

- Výslovně formuloval jen R. Göbl
  - Ztotožnil s rekonstrukcí rytčova úkolu
  - Technickou povahu pravidel důsledně nerespektoval
  - Popis mince zřetelně neoddělil od její historické interpretace

# Technická konvenčně stanovená pravidla popisu

---

- Si berou za cíl určit
  - Líc a rub mince
  - Východisko numismatického popisu

# Popis mince

---

- Musí být **přesný** (jako u každého historického pramene)
- Úkolem popisu je **připravit minci k historické kritice** a k dalšímu využití
- Bezprostředním cílem popisu jednotlivých řec. a řím. mincí je stanovit **KDE** a **KDY** byly raženy

# Části popisu



- Jednotlivé strany se popisují odděleně: **líc a rub**
- **Ražba** je technickým termínem pro **mincovní obraz** (v širším slova smyslu: obraz a písmo; v užším smyslu slova: tvoří různé obrazové výjevy)
- **Mincovní pole** = střední část mincovní strany, opatřená vlastním mincovním obrazem
- Písmo na minci = **legenda** (souhrnné označení); rozlišuje se **opis** (probíhající podél okraje mince) a **nápis** (v jedné nebo více řádkách v mincovním poli)



# Líc

---

- Vorderseite, Hauptseite (něm.); zkratky: Vs., Hs.; avers (franc.); obverse (angl.); diritto, dritto (ital.)
- **Strana opatřená důležitější ražbou**
- Zaručuje svým obrazem, popř. legendou plnohodnotnost mince
- Obvykle se za líc řeckých mincí pokládala strana s obrazem hlavy božstva
- Při malé gramotnosti nerozhodoval nápis, **základní význam měl obraz**
- Ne vždy je hlava rozhodujícím kritériem při určování lícní strany (Korint: na líc: písmeno koppa, na rubu: hlava Athény)
- Skutečné **portréty** vladařů se objevují **až v helénismu**



# Rub

---

- Rückseite, Kehrseite, zkratky: Rs., Ks.; revers (franc.); reverse (angl.); rovescio (ital.)
- **Strana mince opatřená méně důležitou ražbou**
- **Rubní obraz**, popř. legenda je však **často v úzkém vztahu k lící ražbě**
  - Nejčastěji se obě strany mince obsahovou náplní doplňují
  - Ve sporných případech se mluví o tzv. straně s hlavou (líc) a o tzv. obrazové straně (rub)

# Vlastní popis mince /1

---

- Nejprve se popisuje mincovní obraz a legenda
- Mincovní obrazy starověkých mincí se popisují z hlediska pozorovatele, nikoli heraldicky
- Pro přesný popis se mincovní obraz rozděluje pomyslnou kolmicí na levou a pravou část (opět z hlediska pozorovatele)
- Opisy probíhají po obvodu zpravidla zleva dole směrem doprava a jsou obráceny dovnitř; vzácněji začínají opisy vpravo dole a běží doleva (pak je třeba toto označit)
- Nápis, monogramy, značky v minc. poli umístěny různě
  - Je nutné obrazově naznačit nebo slovně srozumitelně popsat
- Průměr mince se značí  $\varnothing$  a zaznamenává se **v milimetrech**

## Vlastní popis mince/ 2

---

- Údaj o mincovním **kovu**, z něhož byla ražba zhotovena
- **Hmotnost** mince ( na dvě desetinná místa)
- Popis by měl být doplněn **fotografií** líce a rubu
- Ve veřejné sbírce: opatřena **inventárním číslem**, popř. lokačním údajem
- V soukromé sbírce: označena pořadovým číslem
- U exemplářů ze známých sbírek je vhodné uvádět jejich původ
- Odkazy na **příručky, katalogy, speciální literaturu**

## Datování – římské mince

---

- Lité a ražené od pol. 3. stol. do konce 2. stol př. Kr. se datují dost neskadno
- Z 1. stol př. Kr. je datování mincí relativně snadnější
- Císařské ražby lze datovat celkovým rozpětím vlády příslušného panovníka (často poměrně přesně, až na rok či dokonce jeho část)

## **Chronologická kritéria pro mince římské republiky uvedl v systém poprvé Th. Mommsen**

---

- Lze dataci stanovit rozbořem:
  - Nálezů mince
  - Výskytu značek a jmen mincovních úředníků
  - Výskytu jména obce (=ROMA)
  - Typy ražby
  - Písma a jazyka
  - Fabriky mincí
  - ...

## Rámcové datování někdy obtížné – příklady:

---

- Ražby z občanských válek (68-70 po Kr.): buď bez portrétu i beze jména císaře nebo je na nich vyobrazen Augustus s opisem (CAESAR AVGVSTVS či DIVVS AVGVSTVS)
- Od r. 330 po Kr. do pol. 4. stol. po Kr.: personifikovaná podoba měst Říma a Constantinopole a opisy VRBS ROMA nebo CONSTATNTINOPOLIS
- Obtížně se datují konsekrační či posmrtné ražby některých císařů, kteří byli po smrti rozhodnutím senátu zbožněni – často nástupce razil mince svého božského předchůdce – uvedeno adjektivem DIVVS (výjimky: zbožněný panovník na mincích mnohem později – DIVVS AVGVSTVS poctěn ražbami Casliguly, Claudia, Galby, Tita, Domitiana, Nery)

# Přesné datování

---

- Ražby z raného a počátku pozdního císařství lze odvodit zejm. z údajů o úřadech, popř. čestných titulech (panovníkovi pravidelně, nepravidelně i jednorázově propůjčovány)
- **Tribunica potestas** = tribunská moc = základem vlády řím.panovníků (Augustova se počítala od 1.7. 23 př. Kr.) Další císařové v 1. stol. po Kr. počítali tribunskou moc ode dne, kdy převzali *imperium proconsulare* » tribunskou moc **lze pokládat za nejdůležitější kritérium pro datování císařských mincí** s přesností jednoho roku!!
- **Titul imperator** je **pro datování mince bez významu!** (nedílnou součástí úředního jména císařova)
- P(ater)P(atriae) = čestný titul Otec vlasti – propůjčoval císaři senát, udělen jednou provždy (datování jen rámcové)
  - Např. Claudius: obdržel titul ji v r. 42, ale na mincích až v roce 50/51 po Kr.
  - Dříve: bez zkratky PP mince datovány do roku 41, se zkratkou PP do let 42 - 54
  - Dnes: bez zkratky PP datovány do let 41-50, se zkratkou PP do let 50/51 – 54.